

Bind 2 omfatter syv artikler med metodisk indhold af ret heterogen karakter, der næppe alle kan have interesse for historikere, og flere er ret primitive i deres forsøg på at popularisere sider af statistisk teori. Flere af forfatterne kommer ind på det metodisk interessante emne, at beregningerne ud fra de kvantitative data ikke blot kræver en forudgående traditionel kildekritik af det anvendte materiale, men at selve bearbejdningsproceduren hyppigt vil give mulighed for bedømmelse af dataenes kvalitet – altså også en form for kildekritik – f. eks. på grund af spring i statistiske fordelinger, et forhold som vil komme særligt tydeligt frem ved arbejde med massedata. Forholdet er dog ikke gennemanalyseret nogetsteds i bindet.

Bind 3 indeholder ligeledes syv artikler, men er i højere grad smagsprøver på de typer af empiriske undersøgelser, som arbejdsgruppen repræsenterer og spænder over historisk demografi, social differentiering omkring 1800, en kollektivbiografi af socialdemokratiske kandidater til den tyske rigsdag for 1912, den tyske konjunkturudvikling 1820–1913, en indholdsanalyse af petitioner til Frankfurter nationalforsamlingen og lokaliseringens mønstret for forskellige erhverv i en mindre by omkring 1830. Artiklerne viser, hvordan det er muligt at komprimere meget store datamasser til overskuelige tabeller og grafiske fremstillinger og er med en enkelt undtagelse holdt i et alment forståeligt sprog, så også en læser uden videregående økonomisk og statistisk indsigt kan følge ræsonnementerne. Artiklerne er derfor en god smagsprøve på de typer af problemstillinger, hvor man med fordel kan anvende de metoder, som gruppen bekender sig til, og viser også hen til mange felter, hvor et interdisciplinært samarbejde kan have stor betydning.

Hans Chr. Johansen

S. Akerman, H. C. Johansen, D. Gaunt (eds.), J. Pedersen (co-ed.): Chance and change: Social and economic studies in historical demography in the Baltic area. Odense University Press 1978. 294 s. Kr. 120,25.

I værket fremlægges en række rapporter fra et befolknings- og socialhistorisk seminar i Sigtuna, okt. 1976, arrangeret af den familie- og agrarhistoriske forskningsgruppe ved Uppsala universitet. Bidragyderne er historikere, etnologer, læger og økonomer samt en enkelt demograf. Bidragene er fordelt under afsnittene 'den demografiske transition og familiekonstitutionsteknikken', 'baggrunden for demografisk adfærd', 'husstandsstruktur', 'familieplanlægning i historiske befolkninger', 'individuelle muligheder for livsudfoldelse (individual life chances)' samt 'metodologi'. Iflg. udgiverne er et af sigterne med værket at fremme interessen for mikrostudier i historisk demografi. Bogen må således formodes at være rettet til en brugerskare især bestående af faghistorikere og demografer. Udgiverne hævder, at bogens emner har været meget forsømte af den traditionelle historieforskning, der hovedsagelig har betragtet dem som uinteressante og temmelig trivielle. Den hidtidige demografiske forskning karakteriseres som en slags hobby for forskere med ringe interesse for interdisciplinære aspekter og manglende samfundsvidenskabelig uddannelse på bredere basis. Der er således ikke tale om, at man lefler for værkets potentielle brugere!

På baggrund af denne despekt, der under feltråbene 'tværfaglighed' og 'interdisciplinær samfundsforskning' kommer til udtryk overfor andre udøvere af historieforskning og befolkningsstudier end bogens udgivere og bidragydere, kan det være rimeligt kort at se på 'historisk demografi' som betegnelse for et fagområde, der på international basis har manifesteret sig stadig stærkere som en selvstændig akademisk disciplin siden udgangen af anden verdenskrig. For den uvildige læser vil dette desuden være et nyttigt perspektiv

ved vurdering af de i værket fremlagte rapporter som alternativ til den etablerede historieforskning og demografiske videnskab.

Den årlige globale befolkningstilvækst skønnes af De forenede Nationers eksperter (bl. a. demografer!) at andrage 1,5–2 pct. med deraf følgende forventet forværret pres på de økonomiske og miljømæssige ressourcer verden over i de kommende årtier. En væsentlig årsag til dette væksthøjniveau må søges i mangelen på balance mellem fertilitet og dødelighed i en lang række økonomisk og materielt underudviklede befolkninger i vor tid. På denne baggrund har det selvsagt stor betydning at komme til en dybere forståelse af årsagerne til, og konsekvenserne af, overgangen fra såkaldt 'naturlig' til kontrolleret fertilitet i nutidens industrilande bl. a. med henblik på forbedring af informationsgrundlaget for befolkningsprognoser i forbindelse med offentlig og privat planlægning, såvel i industrilandene som i u-landene. Dette sagforhold er i meget korte træk grundlaget for opblomstringen af 'historisk demografi' som akademisk fag siden ca. 1945.

Det primære formål med historisk demografi i international forstand er ikke at præstere historieskrivning men derimod gennem hypotesedannelse og -prøvning at nå frem til holdbare konklusioner om fortidige befolkningers vækst, struktur og mobilitet. Eftersom befolkningens bevægelser er masseforeteelser, der i vidt omfang afstikker mulighederne for det enkelte individs livsudfoldelse, er udvikling og anvendelse af matematisk formaliserede hypoteser og befolkningsmodeller samt tilvejebringelse af relevante empiriske tidsrækker vedr. disse bevægelser og statusskift (f. eks. husstandes og biologiske familiers livscyklus; karriereforløb m.h.t. uddannelse, flytninger, erhvervsdeltagelse, helbredstilstand etc.) centrale sider af historisk demografi på videnskabelig basis. Hertil kan føjes, at uddannelsen af demografer ved førende universiteter verden over har karakter af overbygning og specialisering på basis af en bredere grunduddannelse. Rekrutteringen finder sted fra så at sige alle samfundsvidenskabelige discipliner, inklusive historie, samt fra en lang række naturvidenskabelige discipliner, bl. a. de matematiske fag, biologi og medicin. At tale om en uddannelsesmæssig ensretning af demografer turde derfor betegnes som ukorrekt.

Udover emnevalget hvori består da værket alternativ, dels til den traditionelle historievitenskaben, og dels til det som en international fagligt kvalificeret konsensus hidtil har betragtet som god historisk demografisk forskning? Skal begreberne 'tværfaglighed' og 'interdisciplinær samfundsforskning' indebære andet end tilfældigt sammenrend af personer med forskellig faglig baggrund, må der vel heri ligge en forventning om at de færdige forskningsrapporter i kvalitet lever op til de bedste traditioner indenfor *samtlig* involverede discipliner. Tiden vil vise om værket som det foreliggende vil føre til revolutioner indenfor historieforskningen. Betragtet som historisk demografi er bogen som helhed ikke banebrydende. Af egentlige demografiske bidrag foreligger der blot nogle få. Ingvar Holmberg beskriver en metode til simulation af naturlig fertilitet, hvorved forstås fødselshyppigheden indenfor ægteskab i befolkninger, der ikke praktiserer børnebegrænsning, endsige familieplanlægning. Dette indlæg vil være nyttigt ved indsamling og analyse af historiske fertilitetsdata. Arthur Imhof og Sune Akerman fremlægger konventionel empirisk fertilitets- og vielsesstatistik baseret på familierkonstitutionsstudier for hhv. Heuchelheim i Vesttyskland og Möklinta sogn i Sverige. Derudover rummer værket en række data vedr. husstandsstruktur samt nogle forsøg på påvisning af børnebegrænsning og differentiell fertilitet i det førindustrielle Sverige og Finland. Pladsen tillader ikke at komme ind på en mere indgående omtale heraf. Dette gælder ligeledes indlæg vedr. social struktur og mobilitet.

For læsere, der endnu ikke har ladet sig indfange af tidsåndens næsten religiøse krav om 'tværfaglighed' og 'samarbejde', men som blot ledes af en (gammeldags) umiddelbar

interesse for historie og demografi, vil bogen sikkert især have værdi gennem de fremlagte empiriske tidsserier og gennem præsentationen og den kildekritiske vurdering af de underliggende persondata. Metodiske innovationer på det demografiske område ligger det tungt med, det samme gælder desværre i en del tilfælde beherskelsen af eksisterende metodik. Derimod formelig bugner værket med spændende ideer til projekter på det socialhistoriske område.

Hans Oluf Hansen

Industrielle Welt. Schriftenreihe des Arbeitskreises für moderne Sozialgeschichte: Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas. Neue Forschungen herausgegeben von *Werner Conze*. Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1976. 401 s.

I den bølge af befolknings- og socialhistoriske undersøgelser, der er væltet frem i de senere år, har tysk historieforskning spillet en meget beskeden rolle, og man har hidtil kun mærket lidt til, at franske, amerikanske og engelske nydannelser på disse områder overhovedet er blevet bemærket i Vesttyskland.

Den foreliggende bog er en samling af indlæg fra en konference i Bad Homburg i 1975. Den indeholder dels en række udenlandske bidrag fra etablerede forskere inden for emnet fra England, Sverige, USA og Kanada, dels otte foredrag – i bearbejdet og udvidet form – af tysktalende forfattere.

Mens de ikke-tyske bidrag for det meste indeholder synspunkter og refererer undersøgelser, som de pågældende tidligere har fremlagt andetsteds, således at der ikke er grund til at gå nærmere ind på dem her, giver de tysk-østrigske bidrag en udmærket mulighed for at få nærmere kendskab til igangværende parallel forskning inden for socialhistoriske aspekter af familie- og husstandsstruktur.

I det første af disse gennemfører *Hans Linde* en begrebsmæssig eksercits og opstiller en forskningsoversigt over tidligere tyske opfattelser af befolkningsforholdene ved overgangen fra et landbrugs- til et industrisamfund. Der lægges især vægt på mere teoretisk orienterede forklaringer, og empirisk kvantitativt materiale er ikke inddraget i oversigten.

Bogens største indlæg er forfattet af *Michael Mitterauer*, der foretager en testning af sociologers opfattelse af, at familien (husholdningen) i forbindelse med industrialiserings- og urbaniseringsprocesser underkastes et »funktionstab«, d.v.s. ophører med at være f. eks. produktions- og forsørgelsesenhed – et emne, som i mere spekulativ form også er behandlet i bogen af *Hans Medick*. Ud fra et stort østrigsk materiale, der i tid spænder fra 1497 til 1882 og omfatter områder med meget forskellig erhvervs sammensætning, kan Mitterauer dels genfinde en række af de tendenser i familiestrukturen, der kendes fra nyere undersøgelser fra andre lande, dels vise, at også i en førindustriel periode er det muligt at finde områder, hvor familiestrukturen afviger fra det typiske mønster. Således findes der usædvanligt mange kvinder i spidsen for husstande i sogne med vindyrkning, mens bjergværksdrift til gengæld ændrer kønsproportionen i retning af mange mænd, der som ugifte eller enkemænd har egen husholdning. Undersøgelsen giver et godt indtryk af, hvor forskelligtartede forholdene kunne være, men fremstillingen forekommer mange steder unødvendigt detaljeret og ville have vundet ved i teksten at have gjort mere direkte brug af det som bilag vedføjede tabelmateriale.

Et kort bidrag af *Adelheid Gräfin zu Castell* beskriver på grundlag af offentlig statistisk tidligere kendt forskning vedrørende den demografiske transition – overgangen til lav frugtbarhed og dødelighed – i Tyskland. Det fremhæves, at børnebegrænsningen tidligst slår igennem i byernes middelstand.